

Kampen, de drapeniers en het Haatland

door Lies van Vliet

Tegen het einde van de 16de eeuw bevond Kampen zich op een economisch dieptepunt. De voornaamste oorzaken zijn bekend: oorlogshandelingen als onder meer twee belegeringen binnen korte tijd hadden handel via Zuiderzee en IJssel ernstig benadeeld. Na de bezetting door het Staatse leger van graaf Willem van den Berg, die de stad op 11 augustus 1572 had ingenomen, richtten zijn op buit beluste soldaten in de stad vooral aan kerken en kloosters nogal wat schade aan. Half november moest Van den Berg echter alweer het veld ruimen voor de troepen van Alva's zoon don Frederik. De nieuwe bezetting, Duitse huursoldaten onder overste Polweiler, bleek zeer hebzuchtig en oefende een ware terreur uit. Toen in het hele land de krijgskansen wisselden, dreigden de inliggende soldaten met muiterij als hun soldij niet met klinkende munt betaald zou worden. Hierdoor zag de magistraat zich bij de nadering van een Staats leger genoodzaakt al het stads- en kerkzilver tot munten te laten omsmelten. Het kwam tot een langdurig beleg voordat het leger onder de graaf van Rennenberg Kampen op 17 juli 1578 kon innemen.¹ De stad was opnieuw, en nu voorgoed, Staats geworden.

Berooid

Van rust en toenemende welvaart was echter geen sprake. Oorlogshandelingen en troepenbewegingen in de regio - Steenwijk, Deventer en Zutphen waren weer in Spaanse handen gevallen - bleven waakzaamheid eisen. De stadskas werd nog lang bezwaard door uitgaven voor extra wachtposten en het garnizoen. Ook andere gevolgen van de oorlog kostten geld. Zo verbleef in 1587 een afdeling Engelse ruiters in de stad. De manschappen werden bij burgers ingekwartierd, terwijl de paarden in de kerk van het Agnietenklooster, het oude raadhuis en bij particulieren gestald werden.² Regelmatig kreeg Kampen de zorg opgedragen voor een groot aantal zieke en gewonde soldaten die in de Beier (een gasthuis voor doortrekkers) en in kloosters werden ondergebracht. Dit vergde in 1587 van de stad niet alleen de kosten van voeding en verpleging, maar ook die voor maar liefst 34 'doot-

vaten' (doodskisten) en 41 begravingen.³ Doordat de boeren op het Overijsselse platteland veel te lijden hadden van de oorlogvoering en veel oogsten verloren gingen, kwam de voedselvoorziening in de stad in het nauw. In januari 1588 liet de magistraat dan ook in de gasthuizen aan de bewoners een 'nije ordonnantie' voorlezen die inhield dat hun 'in desse benaude tijden' het komende jaar slechts één maaltijd per dag verstrekt zou worden.⁴ De eerste jaren na de verovering door Rennenberg verliepen door de godsdienstige tegenstellingen zeer roerig. Toen de nog gedeeltelijk katholieke magistraat in 1580 aan de hervormden het gebruik van het kerkje van het Heilige Geestgasthuis weigerde, kwam het zelfs - vooral door het optreden van de Staatse soldaten - tot een beeldenstorm. Een aantal katholieke stadsbestuurders werd nu door hervormden vervangen. Een jaar later liet men twee personen, Andries Rotgersz en Doode Petersz, die het orgel in de Bovenkerk vernield hadden, 'ter pijnje stellen'.⁵

De belofte van het stadsbestuur, gedaan in 1579, beide religies 'in hoere (zijn) protectie ende beschermenisse' te houden,⁶ bleek al gauw te zijn vergeten. De nu geheel hervormde magistraat confisqueerde alle bezittingen van de katholieke kerken en de kloosters. Dit vermogen was onder de naam Ecclesiastique of Geestelijke Goederen met een eigen boekhouding en administrateurs, een welkome steun voor de stadsfinanciën.⁷ Vooral de nu als zodanig opgeheven kloosters ondervonden de gevolgen. De magistraat wilde gebouwen, grond en waarschijnlijk ook de werkkracht van de overgebleven religieuzen - die overigens een kleine alimentatie kregen - zoveel mogelijk benutten. Zo liet men, we zagen het al, een groot aantal zieke en gewonde soldaten in de kloosters onderbrengen terwijl er ook een groep(je) gasthuisbewoners verzorgd moest worden.⁸ Kloosterterrein werd in tuinen verdeeld die bij opbod aan particulieren verkocht werden⁹ evenals de in de kloosters aanwezige veestapel en paarden.¹⁰ Bouwmateriaal dat bij afbraak vrij kwam, bracht ook het een en ander op. Zo verkocht men 100.000 schoon gebikte stenen afkomstig van het Oort-klooster, voor acht stuiver per 1.000 naar Hasselt.¹¹ Meer inkomsten trachtte Kampen te verwerven door ook buiten de stad, zelfs buiten de provincie land in pacht aan te bieden. Stadsbode Henrick Tassenmaker reisde in 1593 naar Holland en Friesland om door middel van aanplakbiljetten kond te doen van 'verpachtinge deser stadtz landen'.¹²

De drapeniers

In de herfst van 1584 verschenen in Kampen twee goed gesitueerde ondernemers uit Haarlem die de kwijnende textielnijverheid in de stad, de dra-

Detail van de stadsplattegrond door P. Utenwael. 1598. Boven de kerk, naast het voormalige Bregittenklooster, zijn droogrekken ten behoeve van de textielnijverheid zichtbaar. Collectie SNS Historisch Centrum / Frans Walkate Archief.

perie, fors wilden ondersteunen. Schepenen en Raden, die een nieuwe impuls voor de stedelijke economie met vreugde verwelkomden, belegden op 12 oktober van dat jaar een grote vergadering waarin zij de Gezworen Gemeente een aantal punten voorlegden die de twee 'meijsters van de draperie voorgesteld ende versocht hadden tot oprichtinge eener draperie binnen deser stadt'. De magistraat overwoog na verscheidene onderhandelingen met de voorstellen akkoord te gaan¹³ en legde aan het begin van het nieuwe jaar de plannen voor aan de Gezworen Gemeente. Ook dit college stemde ermee in, mits 'de gemener burgerie' er niet extra door belast zou worden.¹⁴ In de hoop er later van te kunnen profiteren, moest de stad diep

in de buidel tasten. Om te beginnen werden de beide Haarlemmers, koopman Peter van Offenberch en Jorys Jacobsz, een textielverver, op alle mogelijke manieren in de watten gelegd. Zo werden alle onkosten die Van Offenberch maakte als hij met de magistraat vergaderde vergoed en bij zijn terugkeer naar Haarlem bracht een Kamper voerman hem kosteloos tot Amersfoort. Ook de nodige geschenken ontbraken niet. Hij werd vereerd met het Kamper geschenk bij uitstek, een steur. Nadat dit dier tijdens het overbrengen naar Haarlem, bij Amsterdam verongelukt was, zond men er meteen een tweede achteraan. Verder bedacht men hem met ingezouten en gedroogde zalm.¹⁵ Deputaties uit de magistraat bezochten Van Offenberch verscheidene keren om hem te bewegen met zijn gezin in Kampen te komen 'resideren'.¹⁶ Dat lukte en nadat men eerst een woning voor hem gehuurd had,¹⁷ maakt een afrekening met oud-stadsbestuurder Rutger Hudde duidelijk dat deze aan de stad op een deel van zijn grond 'huys, hoff en mathe voer Offenberch' verkocht.¹⁸

Door een rechtsgeding over een waterafvoer naar de Broederpoort uit 1616 is bekend dat Ruger Hudde, die toen 88 jaar was, evenals zijn ouders vóór hem, aan de Broederweg tegenover de Sint Annenkerk woonde.¹⁹ Het lijkt zinnig hier even uitvoeriger in te gaan op deze voor de stad zo belangrijke koopman/stadsbestuurder. Van 1561 tot 1566 was Hudde raadslid, een functie die hij vermoedelijk wegens zijn sympathie voor de Hervorming moest verlaten. In 1572 werd hij op last van Willem van den Berg als schepen gekozen. Later, van 1580 tot 1582, en in 1600 was hij opnieuw magistraatslid. Hij was hopman voor het Broederespel.²⁰ Samen met zijn neef Geert Hudde, raadsheer in Riga, was Rutger actief in de graanhandel met de Oostzee-landen. In Amsterdam op de Oude Schans bezaten zij onroerend goed, waaronder twee spijkers, korenschuren. Rutger verklaarde bij een rechtszaak dat hij erf en spijkers in 1594 'van de stadt van Amstelredam voer de compaignie' gekocht had en dat een derde deel ervan zijn eigendom was.²¹ In oktober 1595 verbleven twee Kamper stadsbestuurders acht dagen in Amsterdam om daar van Rutger Hudde, Lambert van Tweenhuysen en Salomon Voyrknecht rogge en tarwe te kopen.²²

Koopman Van Offenberch verhuisde dus naar Kampen, uiteraard op kosten van de stad. Schipper Goessen Willemsz en vier collega's haalden maar liefst zes scheepsvrachten met zijn inboedel uit Haarlem.²³

Hoewel de verver Jorys Jacobs ook betrokken was bij de onderhandelingen met de magistraat over het vaststellen van de regels waaraan stad en drapeniers zich te houden hadden,²⁴ trad hij minder op de voorgrond. Wel kocht men ook voor hem een huis.²⁵ De geldsommen die de door de Haarlemmers gerekruteerde textielondernemers verlangden, logen er ook niet om. Zo ontvingen Nicolaes Fossaart en Guiliam Rebaut ieder 1.200 Carolusgulden, Peter Berten en Michiel Herman kregen 600 Carolusgulden. Aan Peter Pauwlier, Michiel de Beuff, Anthonie le Queus en Jacob Vonnester betaalde men elk 150 Carolusgulden. Jacob Sanders ontving 100 Carolusgulden, Peter de Quequere en Pasquir van den Buecke moesten genoeg nemen met 15 Carolusgulden. Waarschijnlijk waren alle hier genoemde personen grote en kleine zelfstandigen. Het merendeel van de namen duidt op een Zuidnederlandse herkomst. Velen van hen waren hervormd en hadden om aan vervolging te ontkomen hun geboortegrond moeten verlaten. Mogelijk waren zij in de Hollandse textielsteden Leiden en Haarlem beland en op aansporing van Van Offenberch en Jorys Jacobsz in Kampen terechtgekomen. Behalve aan de ondernemers, betaalde de stad ook aan hun personeel. Een 'kaerdensetter', een persoon die met een kaarde de wolvezels ordende, kreeg 6 Carolusgulden. Een 'voetvolder' die met blote voeten laken kneedde in een mengsel van vollersaarde en urine om het te doen vervilten, eveneens.²⁶ Het aantal inwoners van Kampen moet in deze tijd flink zijn toegenomen. Op kosten van de stad reisden twee personen 'nae 't land van Luyck' om nog meer drapeniers hier te brengen.²⁷ Zelfs uit Engeland vertrokken twee textielwerkers naar Kampen. Ook voor hen, een inwoner van 'Cantelbergh', Canterbury, en een zekere Noel de Thory, betaalde de stad verhuiskosten en scheepsvracht.²⁸ Vier Kamper 'schuytluyden' haalden ook nog een onbekend aantal drapeniers uit Leiden.²⁹

Huisvesting

De drapeniers genoten volgens hun contracten vrij wonen.³⁰ Naast de persoonlijke woon- en verhuiskosten, betaalde Kampen de outillage voor de bedrijven. Stadstimmerman Jacob van Aecken en zijn knechten waren maar liefst veertien dagen bezig met timmeren van nieuwe lakenramen.³¹ Om plaatsen voor deze ramen aan te wijzen bekeek een delegatie uit de magistraat de schans aan de overkant van de IJssel en kloosterterreinen.³² Joris Jacobsz, de verver uit Haarlem, was ook betrokken bij de lakenramen, waarvoor hij meermalen onderdelen, 'claviren' (?) bij duizenden uit Amsterdam liet komen.³³

Ook zochten raadsleden actief in torens, poorten en kloosters mogelijkheden er woningen te laten bouwen voor het 'arbeytsvolck' van de ondernemers.³⁴ De stadsbestuurders Gerrit Govaertsz en Abel Hillebrantsz overlegden in januari 1597 'op die halle der drapeniers' met een aantal arbeiders over het kammen van wol met 'onbehoerlicke' kammen.³⁵ In deze 'halle', de lakenhal - waarvoor de stad overigens ook de huur betaalde³⁶ - werd de kwaliteit van het geproduceerde laken beoordeeld en met gestempelde lakenloden aangegeven. Ene Balthazar Isersnieders maakte onder meer het 'grootte segel an de fijne lakens' en Jelis Kannegieter leverde het lood.³⁷ Wellicht werd de lakenhal ook zegelhuis genoemd. In 1625 huurde ene Peter de Haen uit de bezittingen van het Agnietenklooster 'huis, hoff ende arve op den Vlodyck naest het zegelhuys gelegen'.³⁸

Het was onvermijdelijk dat in deze tijd van grote zakelijke belangen onenigheid ontstond tussen diverse partijen. Naast alle financiële offers die de stad zich - overigens uit eigenbelang - getrooste, dienden haar bestuurders zich ook bezig te houden met gerezen 'differentien' tussen producenten, kooplieden en ververs.³⁹

De verver voor wie de magistraat in 1594 werkruimte zocht, en daartoe een aantal huizen bekeek, was waarschijnlijk Jacques Bulteaux of Bulteel.⁴⁰ Twee jaar later vond men een geschikte plek in het voormalige Agnietenklooster. Vijf raadsleden maten daar de plaats af 'daer die nije ververij sal staen'.⁴¹ Vervolgens kocht de stad voor het nieuwe huis van de 'carmosijn-verwer' dakpannen en ander bouw materiaal.⁴² Aangezien men met de verver Bulteel tot een overeenkomst kwam⁴³ en diens weduwe Clara de Coelnaer in 1606 het bedrijf voortzette,⁴⁴ is de verver aan de Vloeddijk vrijwel zeker Jacques Bulteaux/Bulteel geweest.

De weduwe mocht het pand blijven gebruiken, mits zij het op eigen kosten liet repareren en het ook verder 'dack- ende wandtdichte onderhouden' zou.⁴⁵ In 1611 liet de magistraat haar echter door een gerechtsdienaar aanzeggen dat het gratis wonen afgelopen was.⁴⁶ Clara, die drie dochters had, Suzanna, Maaïke en Sara, kon in 1623 tot 'beneficie van de neringe ende renomee van de verwerije' het aan de achterzijde van het Agnieten terrein aan de Groenestraat gelegen huis De Rode Engel kopen. De koopsom bedroeg 1.400 goudgulden. De verfstster bedong dat na haar dood haar schoonzoon Evert Rijnvisch het huis voor de ververij mocht blijven gebruiken.⁴⁷

Gekleurd laken was kennelijk in trek. Groen laken van 4 Carolusgulden werd gebruikt voor de kussens waarop de stadsbestuurders tijdens hun vergaderingen zaten. De oude werden versteld met rood paklaken.⁴⁸ Rond 1600

behoorde een roodlakense mantel met een blauwe voering tot de uitmonstering van de stadsscherprechter; later werd deze vervangen door een mantel van paars laken en rood baai.⁴⁹

Stroevare verhoudingen

Langzaam aan kwam er een einde aan de goedgeefsheid en de dienstbaarheid die het stadsbestuur de drapeniers betoonde. De bruidsdagen waren kennelijk voorbij. Al in 1596 vertrokken enkele drapeniers, onder wie ene Rogier Foreest uit Kampen.⁵⁰ In 1599 raakte ook de relatie tussen de stad en Peter van Offenberch verstoord. Tijdens een vergadering met de magistraat lichtte Van Offenberch zijn bezwaren 'ofte punten van doleantie' mondeling toe en verzocht 'op sijnen vrijen voeten' te worden gesteld en van de laatste vijf jaren van de overeenkomst ontheven te worden. Nog één jaar wilde hij op de oude voet doorgaan, maar daarna kwam het hem niet gelegen langer 'alhier toe continueren'. Schepenen en Raden eisten vervolgens dat hij zijn bezwaren punt voor punt schriftelijk zou indienen. Men waarschuwde hem intussen niets te ondernemen dat aan het contract afbreuk zou doen.⁵¹ De magistraat wantrouwde Van Offenberch, omdat men had vernomen dat hij van plan was zijn vrouw met een deel van hun inboedel naar Holland 'aff toe schepenen' en vroeg zich af of hij Kampen wilde verlaten. De koopman verklaarde echter dat hij slechts twee maanden weg wilde om zijn zaken in Holland beter te kunnen behartigen.⁵² Het is mogelijk dat ook de heersende pestepidemie als reden om de stad tijdelijk te verlaten meespeelde. Van Offenberch had dit jaar in de Broederkerk een graf gekocht voor een (aan de pest overleden?) dochtertje.⁵³ Uiteindelijk gaf de magistraat toe. Van Offenberch kon het contract afkopen, mits hij het geld nog dezelfde dag aan Reiner Haninck in het bijzijn van een stadssecretaris als getuige, zou overhandigen.⁵⁴

Ook de verhouding met de gewone drapeniers verslechterde. Nadat het stadsbestuur gemerkt had dat ook zij zich niet aan de afspraken hielden, besloot men in mei 1601 de huishuur voor een aantal drapeniers niet langer te betalen. Mochten zij na nog een waarschuwing de overeenkomst - die overigens niet bewaard is gebleven - blijven negeren, dan zou de stad het geld zelfs terugvorderen. Deze beslissing werd de schulddigen, Peter Bertken en vijf anderen aangezegd.⁵⁵ De financiering van het bedrijfsmateriaal werd ook afgebouwd. In mei 1608 besloot de overheid dat de drapeniers de lakenramen in de schans over de IJssel en op het Birgittenkerkhof verder gezamenlijk moesten gebruiken en ze samen dienden te onderhouden.⁵⁶

Ondanks de uiteenlopende belangen, bleven de immigranten een aanmerkelijk deel van de stadsbevolking uitmaken. De drapeniers, veelal om hun geloof gevluchte, gereformeerde Vlamingen en Walen, beschikten voor hun 'Walsche Gemeente' al gauw over een eigen bedehuis. Rond de eeuwwisseling hielden zij hun Franstalige diensten in het voormalige Agnietenkerkje. Vermoedelijk in 1611 kregen zij de kapel van de Cellezusters toegewezen.⁵⁷ Sinds 1595 werden de diensten geleid door Johannes Lamotius/de la Motte, een vluchteling uit Ieper,⁵⁸ in 1604 opgevolgd door Jean de la Haye/Johannes van der Heyden, 'predicant in beyde taelen uit Leyden'.⁵⁹

Blijkbaar ging het de deelgenoten van de drapeniersnering in het begin van de 17de eeuw goed. Zo kon ene Reuwaert Sturck in 1613 een bouwval Achter de Nieuwe Muur vervangen door een riant woning van drie verdiepingen.⁶⁰ De ontwikkeling van de weverijen maakte noodzakelijk dat er meer volmolens kwamen. Het Agnietenterrein herbergde rond 1614 een door paarden aangedreven volmolen die door Peter de Queckere geëxploiteerd werd.⁶¹ Deze molen had kennelijk niet voldoende capaciteit om alle lakenmakers te bedienen. Zij vonden het noodzakelijk dat er twee volmolens ter beschikking kwamen. Tot dienst van de nering kregen de ondernemers Wolter Jansen Wissinck en Evert Rijnvisch, op hun verzoek, in 1623 een akte van octrooi voor twintig jaren. Zij lieten op het bolwerk bij de Boven-Ijsseltoren twee volmolens bouwen, de een door de wind, de andere door paardenkracht aangedreven. De stad betaalde onder meer een pomp, een waterleiding uit de Ijssel en een stenen straatje van de volmolens naar het Oorgat, waar een steiger in de Burgel werd gelegd om laken te spoelen. Wegens hun hoge kosten bedongen de beide ondernemers dat gedurende de komende twintig jaar niemand in of bij de stad een volmolen mocht beginnen. Zou de draperie echter door 'Goedes segeninge' aanmerkelijk groeien, dan dienden Wissinck en Rijnvisch voor meer volmolens te zorgen of die van anderen te gedogen.⁶² Twee jaar later kregen dezelfde zakenlieden ook het beheer over de volmolen in het Agnietenkerkje, dat op kosten van de stad in goede staat gebracht zou worden.⁶³

De stadsbestuurders hadden veel in te brengen bij de lakenmakers. In 1627 werden lengte en breedte van de te vervaardigen stukken ook door hen bepaald. Het gilde diende uit zijn midden enkele opzichters aan te stellen om de afmetingen en de kwaliteit te bewaken.⁶⁴

Rond deze tijd kregen de drapeniers 'tot gerief van haer laeckens' toestemming om in de eerste mate buiten de Cellespoort ook droogramen op te stellen, mits zij voor elk raam twee goudgulden per jaar betaalden.⁶⁵

Het poortje van het Linnenweversgilde. Groenestraat Kampen. De linnenwevers vormden naast de draperiers een andere tak van textielnijverheid in Kampen. Foto Remy Steller.

In 1634 klaagden de laken- en nu ook de duffelmakers opnieuw over een tekort aan volmolens. Zij vroegen vergunning om zelf een molen te zetten. Het stadsbestuur, waarschijnlijk onder invloed van ‘mederaedesvrunt’ Evert Rijnvisch, stond dat echter niet toe. Rijnvisch beloofde wel dat hij nog een door de wind aangedreven volmolen zou opstellen. Het was de lakenmakers daarna niet toegestaan hun product bij een andere volmolen te laten bewerken.⁶⁶

Duffelmakerij

Uit de bronnen komt het onderscheid tussen de laken- en de duffelmakerij niet duidelijk naar voren. Maakte een drapenier één product, of zowel laken als duffel? Duffel zou zwaarder zijn dan het fijnere laken en vooral geschikt voor overkleding

als mantels. Ook in 1634 waren leden van de ‘Gemeene neringe van de duffelmaeckinge’ ongerust over de kwaliteit van hun product. Zij constateerden onder meer dat de duffel slecht gemaakt werd en dat de nering achteruit ging. Op hun verzoek keurde de magistraat een ‘Ordonnantie op te duffelen’ goed. Hierin werd een aantal voorschriften betreffende hoeveelheid, afmetingen en kwaliteit van het te maken product vastgelegd. Zo mochten alleen de beste duffels van een lood met het Kamper wapen worden voorzien. Ook werd bepaald dat ondernemers elkaars werkvolk niet mochten weglokken. Van de boetes waarmee overtredingen bestraft werden, was de helft bestemd voor de stadsarmen en de andere helft voor behoeftige duffelmakers. Als plaats om de duffels te loden stelde de stad het oude ziekenhuis van het Birgittenklooster beschikbaar.⁶⁷ We zagen al dat de loodjes voor de beste duffel met het Kamper wapen gestempeld werden. Lakenloden werden van een ander stempel voorzien. Zilversmid Steven Arentsz sneed in 1637 drie stempels die de kwaliteit aan moesten geven: drie torens, twee leeuwen en een kroon.⁶⁸

Enkele jaren later was er kennelijk een overschot in het aanbod van duffel en waren maatregelen tot beperking vereist. Een groot deel van de drapeniers drong er toen bij Schepenen en Raad op aan dat dezen zouden afkondigen dat iedere drapenier in het vervolg in veertien dagen slechts vijf duffels mocht maken. Van de brede duffel die naar West-Indië verzonden werd, mocht ieder echter zoveel vervaardigen als hij wilde. Ook mocht iedere drapenier nu een zoon of knecht tot 'meester' maken en hem dan buiten zijn (de drapeniers) huis te werk stellen.⁶⁹

Het stadsbestuur lette kennelijk goed op de kwaliteit van het te exporteren product. Men bepaalde de afmetingen van de droge en geschoren brede duffel volgens een Kamper maat.⁷⁰ Een voorstel van de drapeniers dat inhield dat personen die gildelid wilden worden 10 Carolusgulden moesten betalen, werd in de zomer van 1641 door de Raad goedgekeurd. Dit geld zou zowel laken- als duffelmakers ten goede komen. Voor het gebruik van de droogramen vorderde men bovendien nog 4 Carolusgulden.⁷¹ Het aantal in veertien dagen te maken duffels werd later met twee stukken verruimd.⁷² Het stadsbestuur wilde op de hoogte blijven van hetgeen er door de drapeniers besproken werd, en wilde dan ook dat zij alleen met medeweten van de burgemeesters in der tijd vergaderden. Rust en eenheid onder de meesters moesten bewaard blijven. De vergaderingen dienden door twee zegelers uit de raad te worden bijgewoond. Nieuw gekozen gildemeesters werden op het Raadhuis voorgesteld om, zoals dat ook bij andere gilden gebeurde, hun eed af te leggen.⁷³

Namens alle drapeniers verzochten Willem Jacobsz Worst en Goesen Hermsz de magistraat in 1648 hun een plaats aan te wijzen om materiaal voor de volmolens, vollersaarde, op te slaan. Zij mochten nu tegen de stadsmuur, tussen de Morrenpoort en de poort waar de turf voor de armen lag, een loods plaatsen en die met een hek omringen.⁷⁴ In hetzelfde jaar zat het drapeniersgilde in geldnood. Het schenken van lichtkronen aan Broederen Bovenkerk had de kas te zwaar belast. De meeste gildebroeders hadden voor dit grote gebaar ieder 3 gulden bijgedragen. Het stadsbestuur keurde nu goed dat de gildemeesters van nieuwe leden en van hen die niet hadden meebetaald, 2 goudgulden eisten.⁷⁵

Gilden

Het personeel van de drapeniers had zijn eigen gilden met een aantal rechten en plichten. Zo was het bij het knechtengilde een oud gebruik dat bij ernstig zieke collega's twee man 's nachts waakten om 'hantreickinge' te

doen. Weigeraars werden beboet met maar liefst 5 goudgulden ten behoeve van de 'gemeene buydel' van het gilde.⁷⁶

De getrouwde knechten hadden een eigen gilde. Dit had een 'busse' ingesteld, een fonds waaruit bij ernstige ziekte of dood van de leden ondersteuning werd gegeven. Zo kregen zij die meer dan acht dagen 'te bedde' lagen 1 Carolusgulden en 10 stuiver per week. Bij overlijden van een lid of diens vrouw betaalde het gilde 2 gulden en 10 stuiver voor de begrafenis, die door de helft van de leden moest worden bijgewoond. Een kinderbegrafenis werd begeleid door een kwart van het gilde. De dragers, ook collega's, kregen een vergoeding.⁷⁷

Toen gildemeesters, zegelaars en taxateurs van het drapeniersgilde bij de magistraat klaagden dat een aantal knechten zich niet aan de regels hield, besloot de overheid de onwilligen te laten aanzeggen dat hun het werk verboden zou worden tot zij zich beterden.⁷⁸

Naast hun baan bij een drapenier hadden knechten een mogelijkheid tot bijverdienste door - buiten het gilde om - in wol of garen te handelen. Een ander vergrijp waardoor zij hun werkgevers benadeelden was dat zij, na bij hun bazen schulden gemaakt te hebben, eenvoudig vertrokken om zich daarna bij een ander te verhuuren.⁷⁹

Waren de drapeniers ontevreden over de manier waarop de al jaren bestaande gilden hun belangen behartigden of was er een ernstige onenigheid ontstaan? De reden waarom de respectievelijke gildemeesters, tarrameesters, zegelaars en een aantal gekozen raden van de draperie in februari 1657 bij Schepenen en Raden een verzoek indienden een gilde te mogen formeren, blijft in het duister. Ettelijke conferenties tussen vertegenwoordigers van stadsbestuur en drapeniers om 'een goede ordre te beraemen op't laeckenmaecken' waren nodig om tot een akkoord te komen. Pas in april konden enkele magistraatsleden in het zegelhuis aan de drapeniers een door Raad en Gezworen Gemeente goedgekeurde gildebrieven laten voorlezen. Hierna werd in mei door de nieuw gekozen gildemeesters Berendt van Raenen en Albert van Dorsten voor de burgemeesters in der tijd de eed afgelegd.⁸⁰ De textielnijverheid was kennelijk nog steeds voor Kampen van grote betekenis. Zo oordeelde men dat deze nering tot bijzondere welvaart van de stad had geleid. Om de bedrijven hier te houden en zelfs uit te breiden, vond de overheid dat deze tak, evenals in andere steden, met enkele privileges en vrijheden begunstigd moest worden. Alle personen die de draperie hier uitoefenden, en vakgenoten die zich de komende tien jaren in de stad wilden vestigen, kregen dan ook het kleine burgerschap gratis. Bij overlijden van

Fragment van een wolkaarderskam gevonden in 1991 bij de opgravingen bij de voormalige Kokpanden aan de Oudestraat in Kampen. Grootste lengte 6,2 centimeter. Foto Gemeente Kampen.

een drapenier binnen deze termijn, mochten diens weduwe, kinderen of erfgenamen het bedrijf voortzetten zonder dit burgerschap opnieuw te hoeven kopen.⁸¹

In het rampjaar 1672, toen de stad door de Franse bezetting werd uitgezogen, ondervonden ook de duffelmakers de weerslag daarvan. Nog in december 1676 moesten zij de magistraat vragen om betaling van tijdens de bezetting aan de stad geleverde duffel. De Raad beloofde de 'meest crijtende' schulden te zullen voldoen.⁸²

Neergang

Later in de eeuw werd het stadsbestuur minder streng ten aanzien van de eisen waaraan de duffel moest voldoen. De producenten mochten nu duffel maken van de 'breedte en valeur' die zij goed achtten, maar wel van de kwaliteit zoals de stof ook in Zwolle gemaakt werd.⁸³

In deze tijd was het stadsbestuur ook betrokken bij de oprichting van een 'busse', een onderlinge verzekering, voor de lakenmakers.⁸⁴

Kampen bleef het belang van de draperie en de daarvan afhankelijke welvaart erkennen. Toen in 1686 de raadsleden Voorne, Lemker en Ter Barchorst na een vergadering met gildemeesters en werkbazen bij de magistraat rapporteerden dat de drapeniers maatregelen wensten tegen de zogenaamde *kalverbazen* (de eerder genoemde, door de drapeniers zelf als thuiswevers aangestelde knechten of zonen) en bovendien een eigen gebouw verlangden, kon men met de voorstellen meegaan. Ook het stadsbestuur achtte het nuttig in Kampen, evenals in andere steden, een lakenhal op te richten. Waar was de oude 'halle der drapeniers' gebleven? Aan de kalverbazen werd voorlopig alleen toegestaan laken, pijpen of duffel te maken voor die gildeleden door wie zij waren aangesteld. Een commissie kreeg opdracht een en ander 'ten besten' voor de drapeniers en de stad uit te werken.⁸⁵ Vervolgens koos men in de commissie voor één jaar drie lakenmakers, Arent Nijenburgh, Michiel Middendorp en Jan van Meppelen en drie duffelmakers, Abram Suirman, Laurens de Hane en Laurens de Poel. Ene Peter Bondam werd tot halleknecht benoemd. Allen moesten onder ede verklaren de voorschriften van Schepenen en Raad te zullen naleven.⁸⁶ De lakenhal werd nog in hetzelfde jaar aanbesteed.⁸⁷ Ondanks deze voortvarendheid is de lakenhal er waarschijnlijk niet gekomen. In 1692 stelde timmerman Jan Matthieu dat hij wegens aangenomen werk nog een betaling van de stad te vorderen had. Onder meer van 'laeckenhalle en segelhuys', anno 1676, had hij nog 699 gulden tegoed. De stad zegde hem slechts 262 gulden toe, omdat een derde deel van het werk niet gemaakt was, en men over het wel gemaakte niet tevreden was.⁸⁸

Gedurende de laatste jaren van de eeuw verviel de stad onder meer door de aanhoudende oorlogen die Willem III voerde tot grote armoede. In 1698 besloot de magistraat dan ook in deze 'excessive duijre tijd' waarmee God het vaderland en Kampen in het bijzonder bezocht had, geen kostbare keurmaaltijd te houden. Graan en andere voedingsmiddelen waren heel duur geworden. Met het uitgespaarde geld subsidieerde men nu de stadsarmen met 400 gulden om koren te kopen en kregen de gasthuizen elk 200 gulden.⁸⁹ Hoewel de gildemeesters van de duffel- en pijelakenmakers bij de stad steeds bleven aandringen op de beschikbaarheid van een goede volmolen, en de exploitant ervan ondersteund werd met geld en voer voor de molenpaarden,⁹⁰ was de lakenmakerij blijkbaar niet meer van grote betekenis. Andere textielsoorten, waarin behalve wol ook onder meer linnen gebruikt werd, waren in opkomst. Zo kreeg ene Abram Gallé voor zes jaar het alleen-

recht trijp te maken.⁹¹ Een andere ondernemer, Marcus Morgenstern, mocht onder bepaalde voorwaarden een spinnerij van hennepgaren voor de vervaardiging van 'canifas', canvas, beginnen.⁹²

Het Haatland

De Haarlemmer ondernemers Peter van Offenberch en Jorys Jacobsz zagen, toen de lakennijverheid eenmaal op gang was gekomen, nog andere mogelijkheden om in Kampen hun kapitaal winstgevend te maken. Om een deel te verwerven van de inkomsten die de stad ontving uit de verpachting van erven en landerijen op de Kamper eilanden, stelden zij in mei 1601 aan Schepenen en Raad voor hun het stadsland en de erven van de Cruishoop en het Haatland in erfpacht te geven.⁹³ Het stadsbestuur had bezwaar, maar stond wel toe dat het gebied voor een periode van vijftig jaar aan Van Offenberch, Joris Jacobsz Bey en - zoals later bleek - Jacob Jacobsz Hinlopen verhuurd werd.⁹⁴ Nadat de overeenkomst geregeld was, maakte de complete magistraat met de nieuwe huurders een rijtoer rondom het Haatland en de Kruishoper slagen.⁹⁵ Als pachtsom betaalden de huurders 4.500 Carolusgulden. Met dit geld betaalde de stad zaken als onder meer een deel van de beloning van de Enkhuizer diepmaker Johan Meynartsz.⁹⁶ Deze was al enkele jaren bezig het 'diep bij de Reve', een waterweg van de stad naar de Zuiderzee, te verbeteren. Hij werd in 1603 oneervol afgedankt.⁹⁷ Bij het beraad hierover waren ook Van Offenberch en Joris Jacobsz betrokken.⁹⁸

De verhouding tussen de pachters van de stadserven en hun nieuwe landsheren waren - zoals een aantal rechtszaken duidelijk maakt - niet altijd vlekkeloos. Zo ondervond ene Cornelis Petersen, die een erf van Van Offenberch pachtte, veel schade door loslopende varkens van een buurman. Om het nadeel dat zijn pachter ondervond te bewijzen riep Van Offenberch getuigen op die voor de rechtbank de schade bevestigden en verklaarden te weten dat de varkens geregeld over een sloot zwommen en zich dan op het land van Cornelis tegoed deden aan pas gezaaide erwten of de tarwe- en erwtenoogst plunderden.⁹⁹

De uit Friesland afkomstige Lenart Hoen, die enkele jaren een erf van Van Offenberch huurde, beschuldigde in 1612 zijn landsheer ervan het huurcontract niet na te komen. Aan twistpunten geen gebrek; zo was hem een korting op de pacht prijs beloofd, omdat hij zelf de woning moest repareren. Ook zou hij de opbrengst krijgen van het houtgewas, de gewassen die op het land stonden en de boomgaard. Mits Lenart Hoen Van Offenberch elk jaar van vijftig eenden voorzag, werd hem ook toegestaan een eendenkooi

Het Haatland en omliggende gebieden. Detail van een topografische kaart, opgetekend door 1ste luitenant B. ten Broecke Hoekstra, 1902/1903, met daarop een aantal locaties die in de tekst worden genoemd. Gedrukt door Ph. Zalsman te Kampen. Collectie SNS Historisch Centrum / Frans Walkate Archief.

aan te leggen. Andere geschilpunten, zoals de belofte van de verhuurder vóór mei dode appel- en perenbomen te vervangen, en afspraken over dijkonderhoud en het weiden van paarden, koeien en varkens leidden ertoe dat Lenart Hoen zich voor het gerecht afvroeg of hem door Van Offenberch ‘niet een merckelicke wanleveringe geschiet’ was.¹⁰⁰

Terwijl de drie grote huurders, evenals de andere pachters, medeverantwoordelijk waren voor het onderhoud van de dijk langs hun erven en landerijen, bleef het stadsbestuur over alle plannen tot verandering - van het graven van een sloot tot woningbouw - het laatste woord houden. Zo mocht Jacob Jacobsz Hinlopen in 1612 in de dijk tegenover zijn huis (wellicht het latere erf 66, ‘Het erf waar het spijker op staat’ (een spijker is een korenschuur) een pomp leggen. Hij beloofde eventuele schade aan de dijk te zullen herstellen en de andere pachters schadeloos te stellen.¹⁰¹

Een jaar later werd de spijker als korenopslag genoemd. Enkele arbeiders verklaarden voor de rechtbank dat zij dertien zakken gedorste tarwe hadden afgeleverd bij een knecht van Jacob Jacobsz, die het graan 'in de spijker op Jacob Jacobsz' solder' bracht.¹⁰²

Algauw kreeg de stad te maken met de opvolgers en erfgenamen van haar grote huurders. Na de dood van Joris Jacobsz Bey en diens zoon Jacob Jorisz, kregen de erfgenamen van de laatste - vermoedelijk diens weduwe Tanneke Blox en haar kinderen - in 1615 op hun verzoek toestemming aan de dijk een huis te bouwen. Hierbij verbood de magistraat hun en de erfgenamen van de andere huurders streng alle verdere woningbouw.¹⁰³ Desondanks konden de erfgenamen van Jacob Jacobsz, de drie broers Tijmen, Jacob en Frans Hinlopen, enkele jaren later op de dijk tussen de pachters Lens Herbertsz en Clas Meusz een huismanswoning zetten.¹⁰⁴

Het Haatland terug in stedelijke handen

In de loop van de eeuw kreeg de stad geleidelijk de volledige zeggenschap over het Haatland terug. Het begon met de dood van Peter van Offenberch, die naast zijn belangen in Kampen, kennelijk ook banden met Haarlem onderhield. Als koopman die onder meer zaken deed met Engelse collega's in Middelburg,¹⁰⁵ in verf handelde,¹⁰⁶ en als raadsman en voogd van de weduwe Clara Bulteaux en haar kinderen met een deel van hun kapitaal op Oost-Indië 'trafiqueerde', was hij kennelijk een vooraanstaand personage. Toch twijfelde men blijkbaar aan de staat waarin zijn financiën verkeerden. Na Offenberchs overlijden in het begin van 1616 liet een aantal burgers van Haarlem, onder wie Tanneke Blox, beslag leggen op gebouwen, gewassen en te ontvangen pacht van het door hem gehuurde deel van het Haatland.¹⁰⁷ Clara Bulteaux¹⁰⁸ deed hetzelfde, evenals Paulus van Berenstein en Symon Franssen, als voogden van Offenberchs kinderen en curatoren van het erfhuis.¹⁰⁹ Een en ander leidde tot een uitvoerige correspondentie tussen de Haarlemmers en de Kamper magistraat.¹¹⁰ Zelfs de Staten-Generaal en de Hoge Raad van Holland, Zeeland en Friesland bemoeiden zich ermee.¹¹¹ Uiteindelijk betaalde Kampen aan de vertegenwoordigers van Haarlem, Paulus van Berenstein en Laurens de Groote, op 22 oktober 1619 een bedrag van 15.500 Carolusgulden, als compensatie voor de door Van Offenberch gemiste 35 pachtjaren.¹¹²

Ook de terugkeer van het door Jorys Jacobsz Bey gepachte deel van het Haatland kostte de stad een klein vermogen. Bij het overlijden in het voorjaar van 1641 van Jorys' schoondochter Tanneke Blox, bewoonster van het

latere stadserf 67, bleek dat haar erfgenamen nog twaalf jaar recht hadden op het gebruik van het gepachte deel. Een periode die afgekocht moest worden. Tanneke Blox verbleef in 1616 nog met haar gezin in Haarlem. Na de dood van haar eerste man, de verver Jacob Jorysz, trouwde zij met Louis Alynck, die in 1618 al 'medegebruiker' van het Haatland was.¹¹³ Mettertijd woonde zij, waarschijnlijk met haar zoon Jorys Jacobsz Bey, op het later naar haar genoemde erf.¹¹⁴ Kennelijk genoot de weduwe in de stad enig aanzien. Tijdens een inspectietocht op het Haatland door de magistraat werd het gezelschap door Tanneke Blox ontvangen. Bij deze gelegenheid genoot haar personeel een 'vereering' van 25 stuiver.¹¹⁵ Tanneke maakte vier keer een testament. Het laatste in 1634, het jaar waarin haar zoon overleed.¹¹⁶ Hierbij legateerde zij aan een aantal personen geldbedragen en enig zilverwerk, en benoemde haar zes dochters en hun kinderen tot haar erfgenamen. Verscheiden archiefstukken onthullen dat de vrouw regelmatig bezig was haar financiën in evenwicht te houden. Zo werd haar in 1623 aangezegd een obligatie van 500 goudgulden op de verschijndag af te lossen.¹¹⁷ Enkele jaren later tekende zij een schuldbekentenis aan twee personen, onder wie haar schoonzoon Gisbert Hermensz, van 1.000 Carolusgulden, die zij voor de bruidsschat voor haar dochter Magdaleentgen had moeten lenen.¹¹⁸ Soms waren er problemen met haar pachters. In 1620 bleef ene Van Aemsfoort de huur schuldig en liet Tanneke beslag leggen op zijn graan, dieren, gereedschap en meubelen.¹¹⁹ Soms was zij genoodzaakt een lening aan te gaan om zaaizaad voor haar eigen land te kopen.¹²⁰ In het sterfjaar van haar zoon Joris beloofde Tanneke, met stadssecretaris Henrick van Hoochstraten als momber, de pacht die haar zoon nog schuldig was voor het land de 'Santgens', te zullen voldoen.¹²¹ Het afhandelen van haar nalatenschap was dan ook niet eenvoudig. De erfgenamen stelden burgemeester Evert Rijnvisch aan als hun gevolmachtigde. Deze verzocht het stadsbestuur de erfenis, voorzien van een boedelbeschrijving, te mogen aanvaarden. Schepenen en Raden stemden hiermee echter niet in. De erfenis mocht alleen in tegenwoordigheid van de twee grootste schuldeisers worden aanvaard. Hierbij dienden schulden en goederen door een secretaris te worden geïnventariseerd en in diens bijzijn verkocht te worden. Het zo verkregen geld moest voor de crediteuren bewaard worden.¹²² Vervolgens onderhandelde Rijnvisch met enkele stadsbestuurders over de aankoop van de rechten die de familieleden nog twaalf jaar konden laten gelden. Hun deel van het Haatland bestond uit drie erven, buitendijks land genaamd de 'Santies', een waard, een stenen spijker (dus ook op erf 67 stond een korenschuur),

een groot bouwhuis met de erbij liggende pachterswoningen, hooibergen, boomgaarden en plantages met iepen en andere bomen, twee watermolens en het weiderecht op de Melm en de Greente. Bij de overdracht op Petri ad Cathedram 1642 zou de stad hiervoor 6.000 Carolusgulden betalen en in termijnen nog 520 Carolusgulden aan Tannekes kleinzoon Jacob Boudewijnsz.¹²³ Achter in de stedelijke rekening van 1640 vermeldde men enkele uitgaven ten behoeve van de erfgenamen die in 1642 plaats vonden. De kameraars betaalden toen 2.200 Carolusgulden - wellicht een deel van de afgesproken prijs - 'tot incoep van 't Haetlant' en bovendien aan muntmeester Wijntgens 153 Carolusgulden voor zes gemunte gouden penningen die Tannekes nazaten bij de koop bedongen hadden.¹²⁴ Over het aan Jacob Jacobsz Hinlopen en later aan zijn nakomelingen verhuurde deel van het Haatland kon de stad pas na 1654 weer beschikken. Deze tot nu toe in de bronnen nogal schimmige Jacob Jacobsz was met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid de steenrijke Amsterdamse stadsbestuurder en lakenkoopman Jacob Jacobsz Hinlopen (1582-1629). Hij woonde aan de Herengracht en was gehuwd (1618) met Sara de Wale. Hun zoon Jan Jacobsz werd zeer vermogend en was een bekende kunstverzamelaar.¹²⁵ Diens dochter Sara Hinlopen (1660-1749) trouwde in 1680 met de Amsterdamse patriciër Albert Geelvinck. Het paar woonde aan de Herengracht, tegenwoordig nummer 518, het huidige museum Geelvinck Hinlophenhuis.¹²⁶

In juli het jaar 1654 beraadslaagden enkele raadsleden, de burgemeesters Ram en Voorne, kameraars en rentmeesters, met ene Jan de Vos en een aantal 'goede mannen' als lasthebbers van de Hinlopens, over de terugkoop. Men kwam overeen dat de Kamper magistraat alles wat de 'respective Hinlopens' sinds 1601 op het Haatland gebouwd en geplant hadden voor 2.700 Carolusgulden weer volledig in bezit kon nemen.¹²⁷ Zo verwierf de stad niet alleen de gebruikelijke bouwsels als watermolens, sluizen en een pachterswoning, maar ook de al genoemde spijker waaraan het erf zijn naam ontleende. De woning werd verkocht aan de pachter Symon Brantsen, maar de voorgenomen verkoop van de spijker lukte niet. Na het ongetwijfeld ruime gebouw nogmaals bekeken te hebben, besloot het stadsbestuur het zelf in beheer te houden. Om het aanzien te verbeteren kregen bouwvakkers verscheiden opdrachten. Zo voorzagen metselaars de spijker van nieuwe vloeren.¹²⁸ Voor de inrichting kocht men vaatwerk als borden en kommen, en zelfs een spiegel.¹²⁹ Hoewel informatie uit de stadsboekhouding uiteraard fragmentarisch is, valt er toch uit op te maken dat de spijker, ook wel 'het huys op 't Haetlandt' genoemd, gebruikt werd voor min of meer feeste-

lijke bijeenkomsten. Toen er in 1663 ‘gedeputeerden’ getrakteerd werden, trad de ‘musicijn’ Remigius Gruter op.¹³⁰ Soms verzorgde de kok Willem Claessen er een maaltijd¹³¹; Symon Brantsen, de pachter, bracht melk en room.¹³² Ook zijn vrouw bood af en toe hulp als de heren ‘op het spijker in ‘t Haetelandt’ waren.¹³³ In 1662 waren stadsbestuurders met Kempe, de glazenmaker, op het Haatland voor de aanbesteding van enkele nieuwe ramen en het aanbrengen in alle andere van wapens en namen van schepenen, raden, secretarissen en rentmeesters.¹³⁴

Hoelang de spijker dienst heeft gedaan is niet bekend. Intussen is het aanzien van het Haatland grondig veranderd. Boerderijen en hun akkers en weideland moesten in de 20ste en 21ste eeuw plaats maken voor industriegebied en havens.

Noten

1. C.N. Fehrmann, *Kampen vroeger en nu* (Bussum 1972) 56-60.
2. O.A. 459, Betaelt an allerley onseker parcelen. Verder E.U.
3. Ibidem.
4. O.A. 460, Betaelt an reisen ende bodelonen, Reisepensien en oncosten op reisen. Verder Rp.
5. O.A. 454, Gevangens.
6. O.A. 243, fol. 67v.
7. O.A. 23, fol. 8v.
8. O.A. 23, fol. 1v.
9. O.A. 463, Rp.
10. O.A. 1482, Van reisen, verteringe, pensien ende diverse oncosten van schip- ende wagenvrachten als anders.
11. O.A. 460, E.U.
12. O.A. 466, Boedeloon.
13. O.A. 23, f. 31.
14. O.A. 23, f. 31v.
15. O.A. 23, f. 70.
16. O.A. 468, Rp.
17. O.A. 469, fol. 167v.
18. O.A. 470, Rp.
19. R.A. 23, fol. 77.
20. K. Schilder, *Van raad tot municipaliteit*, (Kampen 1985) 83.
21. R.A. 21, fol. 83v.
22. O.A. 468, fol. 142.

23. O.A. 469, fol. 168.
24. Idem, Rp.
25. O.A. 472, E.U.
26. O.A. 23, fol. 69.
27. O.A. 23, fol.69.
28. O.A. 469, fol. 168.
29. O.A. 23, fol. 69.
30. O.A. 469, fol. 167v.
31. O.A. 469, Timmerluyden. Lakenramen - spanramen waarop het laken gedroogd en geglansd werd. Adriaan Buter, *De kadans van de getouwen. Heren en knechten in de Nederlands textiel* (Amsterdam 1965) 24.
32. O.A. 468, fol. 144v.
33. Ibidem, fol. 167.
34. Idem, fol. 134.
35. O.A.469, fol. 154v.
36. Idem, fol. 167v.
37. Idem, fol. 167. Uit Kampen afkomstige lakenloodjes uit het midden van de 17de eeuw werden tot in Amerika aangetroffen. Theo van Mierlo, 'Indianen in mantels van Kamper duffelslaken' *Kamper Almanak* (2013) 94.
38. O.A. 1516, Agnietencloister.
39. O.A. 469, Rp.
40. O.A. 467, Rp.
40. Ibidem, E.U.
41. O.A. 469, Rp.
42. Ibidem, E.U.
43. O.A. 23, fol. 70.
44. Ibidem, fol. 150.
45. Ibidem.
46. Ibidem, fol. 202v.
47. O.A. 24, fol. 172v.
48. O.A. 482, E.U.
49. E.G. van Vliet, "Zeventiende - eeuwse Kamper scherprechtters' *Kamper Almanak* (2006) 81
50. O.A. 23, fol. 70v.
51. Ibidem, fol. 102.
52. Ibidem, fol. 102v.
53. O.A. 472, Ontfanck van renthen ende groeven der Broderkercke.
54. O.A. 23, fol. 103v.
55. Ibidem, fol. 119.

56. Ibidem, fol. 164v.
57. E.G. van Vliet, *Het terrein van het Agnieten klooster tussen Vloeddijk en Groenestraat*. (Kampen 1994) 35.
58. J. van Gelderen, 'Kerkelijke geschiedenis: zeventiende en achttiende eeuw' in H.J.J. Lenferink e.a. (Red), *Geschiedenis van Kampen*. I 'Maer het is hier te Campen' (Kampen 1993) 149.
59. O.A. 23, fol. 137v.
60. O.A. 24, fol. 10.
61. E.G. van Vliet, *Agnietenkloosterterrein* 35.
62. O.A. 24, fol. 173.
63. O.A. 25, fol. 30v.
64. Ibidem, fol. 43v.
65. Ibidem, fol. 50.
66. O.A. 26, fol. 9v.
67. Ibidem, fol. 21v.
68. O.A. 509, E.U.
69. O.A. 26, fol. 59.
70. Ibidem, fol. 64v.
71. O.A. 27, fol. 35v.
72. Ibidem, fol. 37.
73. Ibidem, fol. 41.
74. O.A. 194, fol. 48v.
75. Ibidem, fol. 53v.
76. O.A. 195, fol. 20v.
77. Ibidem, fol. 148.
78. Ibidem.
79. Ibidem, fol. 171.
80. O.A. 528, Rp.
81. O.A. 28, fol. 112.
82. O.A. 31, fol. 45.
83. Ibidem, fol. 143.
84. O.A. 548, fol. 27.
85. O.A. 32, fol. 11v.
86. Ibidem, fol. 14.
87. O.A. 554, E.U.
88. O.A. 32, fol. 165.
89. O.A. 33, fol. 194.
90. Ibidem, fol. 160.
91. Ibidem, fol. 40.

92. Ibidem, fol. 206v.
93. O.A. 23, fol. 118.
94. Ibidem, fol. 118v.
95. O.A. 473, Rp.
96. Ibidem, Ontfanck van allerley onseker parcelen.
97. E.G. van Vliet, *Water en wind, leven tussen Zuiderzee en IJssel*. (Kampen 1999) 91.
98. O.A. 475, Rp.
99. R.A. 21, fol. 98.
100. R.A. 22, fol. 132v.
101. O.A. 23, fol. 224.
102. R.A. 22, Getuigenissen fol. 148.
103. O.A. 24, fol. 5v.
104. Ibidem, fol.127.
105. R.A. 19, Getuigenissen fol. 45v.
106. Ibidem, fol. 111v.
107. R.A. 23, Gichten fol. 263. (Met dank aan Kees Schilder die mij op de gichten attendeerde).
108. Ibidem, fol. 262v.
109. Ibidem, fol. 255.
110. O.A. 24, fol. 100v.
111. Ibidem, fol. 101v.
112. Ibidem, fol. 117.
113. Ibidem, fol. 89.
114. O.A. 500, Ontvangsten uit stadserven.
115. O.A. 501, E.U.
116. R.A. 88, fol. 275.
117. R.A. 24, Gichten fol. 147v. Met hartelijke dank aan Annick Alink en Kees Schilder, die mij attendeerden op een aantal data betreffende Tanneke Blox in het Kamper Rechterlijk Archief.
118. R.A. 86, fol. 237.
119. R.A. 24, Gichten fol. 188.
120. R.A. 86, fol. 236.
121. R.A. 88, fol. 275.
122. O.A. 193, fol.34.
123. O.A. 27, fol. 39v.
124. O.A. 512, Afrekening achterin over 1642.
125. Johan E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795*, (Amsterdam 1963) 309.
126. Bron: Wikipedia; met dank aan Annick Alink en Kees Schilder.
127. O.A. 28, fol. 40.

128. O.A. 526, Rp.
129. Ibidem E.U.
130. O.A. 533, E.U.
131. O.A. 527, E.U.
132. O.A. 536, E.U.
133. O.A. 531, E.U.
134. O.A. 532, Rp.